

education, to the performance and technical mastery of the instrument, to take into account such abilities of music students as musical hearing, cantilena music, technical abilities. The authors assume that the techniques and means of mastering the performance technique by students contribute to their general musical development, and the methods of mastering this technique affect their artistic and aesthetic development. Hence the priority of a wide range of impact on the student of multifaceted techniques and methods of work of the teacher in the classroom, among which one of the main is the development of musical hearing. In music pedagogy there are methods whose arsenal is very large and is based on a large number of factors: the abilities of students, Dovyshev training, efficiency, intelligence. Every method of work that yields results deserves attention, has the right to exist. Therefore, the article provides various recommendations to reveal techniques, methods and ways of working on musical hearing, which have a universal range of influence on the formation of the musician, the development of the whole set of abilities and skills of students. musical development. The aim of the article is to provide students with knowledge of musical hearing not only necessary but also diverse, which relate to various aspects of musical hearing, the formation of the necessary psychological traits and skills, their technical skills, concentration. It is shown that the ability to listen to yourself, performing the work completely, is an important controlling and correcting factor, which primarily depends on the auditory perception of the whole, the sense of form, performance will, the imagination of the performer. The authors think that using the article in the educational process will help increase educational, performing and artistic-aesthetic activities in piano lessons for both music students and teachers.

Key words: musical hearing, sound production, musical abilities, musical-auditory representation, complex of methods and receptions, performing-technical skill.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-153.2022.07>

УДК 371.015

Касянова Г. В.

МОТИВИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядаються питання, що стосуються мотивів навчальної діяльності учнів. Аналізуючи мотиви навчання учнів, маємо на увазі насамперед те, що спонукає їх до цієї діяльності, тобто всі ті психологічні моменти, якими визначається активність учнів в процесі навчання, різноманітні потреби і форми їх психічного відображення і переживання. Розглянуто види мотивів навчальної діяльності та їхній взаємозв'язок.

Мотиви першого виду ніби закладені в самому процесі навчання, зумовлені його формою, змістом, перебігом. Це – допитливість, інтерес до знань, потреба в розумовій діяльності, у пізнанні, у розширення знань про навколишню дійсність, різноманітні інтелектуальні почуття, прагнення здобути нові знання й навчитись їх застосовувати, вдосконалювати свої пізнавальні можливості, інтелектуальні здібності.

Мотиви другого роду формуються під впливом навколишньої дійсності, сім'ї, всієї навчально-виховної роботи школи. У цьому плані навчання для учнів є певною формою участі в житті суспільства. Найчастіше вони виступають у формі комплексу прагнень і почуттів, в яких основним є переживання зовнішнього чи внутрішнього обов'язку. До найважливішої групи належать суспільно-політичні мотиви, завдяки яким навчання в школі розглядається як високий суспільний обов'язок. Такі спонукання серйозно впливають на перебіг навчальної діяльності учнів, надають їй суспільного значення. Значну групу становлять мотиви соціального престижу: прагнення учня стверджувати свою особистість, а також мотиви,

пов'язані з почуттям власної гідності, намагання посісти певне місце в доступних йому суспільних відносинах. Важливу роль у спонуканні до навчальної діяльності відіграють комунікативні мотиви, пов'язані з потребою спілкуватися з іншими людьми, з прагненням здобути їх оцінку схвалення або з прагненням наслідувати їх. Велике значення для стимулювання зусиль учнів у процесі навчання мають мотиви, пов'язані з потребою у самовихованні, прагненням особистості до самовдосконалення. Для окремих учнів актуальними є мотиви утилітарного порядку. Такі учні розглядають освіту як шлях до певних матеріальних вигід. До окремої групи належать мотиви тривожності (страху). Це побоювання незадовільних оцінок, що завдають удару амбіції учня, його статусу в класному колективі чи сім'ї, страх перед різними покараннями за незадовільне виконання навчальних обов'язків. Показано значення психології мотивів навчальної діяльності учнів.

Ключові слова: навчання учнів, навчальна діяльність, мотив, види мотивів, мотиви навчальної діяльності, психологія мотивів.

Способи навчання учнів лише тоді дають належний ефект, коли враховуються рушійні сили особистості і насамперед мотиви навчання. Будь-яка дія виходить з мотиву, тобто з переживання чогось значущого, у чому розкривається сенс дії для особистості. Коли вчитель хоче проаналізувати та інтерпретувати зміни в діях і поведінці якогось учня, він розглядає мотиваційний аспект його діяльності, з'ясовує, яким був хід його міркувань, якими прагненнями, бажаннями він керувався, що мав на меті, яку потребу намагався задовольнити. Оцінюючи дії та вчинки, вчитель намагається враховувати спонукання, мотиви, з яких учень виходив.

У психології терміном “мотив” означають спонукальну причину дій і вчинків людини (те, що штовхає нас до дії).

У широкому розумінні мотив – це усвідомлювана чи мало усвідомлюване спонукання до діяльності. Таке розуміння мотиву впливає з праць психологів: С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, Л. І. Божович, О. Г. Ковальова, Г. С. Костюка, В. С. Мерліна та ін.

“Будь-яка дія, що спрямовує до певної мети, виходить з того чи іншого спонукання. Більш чи менш адекватно усвідомлене спонукання виступає як мотив” – пише С. Л. Рубінштейн [6, с. 542].

Аналогічні визначення дано в інших підручниках психології: “Те, що, відображуючись у голові людини, спонукає діяльність, спрямовує її на задоволення певної потреби, **називається мотивом цієї діяльності**” [3, с. 386].

“Мотив – це те, що зумовлює прагнення людини до даної, а не якої-небудь іншої мети... Мотивами називають потреби, почуття, інтереси, переконання та інші спонукання людини до діяльності, зумовлені вимогами її життя” [4, с. 423-424].

“Психологічно мотив означає спонукання людини до діяльності. Мотивами можуть бути знання, почуття, потреби, які змушують людину прагнути до мети” [5, с. 22].

Наведені визначення мотиву вказують на багатозначність цього терміну. Він містить різноманітні компоненти, які мають досить складну психологічну структуру: потреби, інтереси, переконання, ідеали, почуття тощо.

Навчальну діяльність учнів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію у системі суспільних відносин. З віком потреби і мотиви та їхня структура зазнають відповідних змін.

Мотиви навчальної діяльності розрізняють за змістом і динамічними характеристиками. Змістовими **характеристиками мотивів навчальної діяльності** є наявність особистісного смислу навчання для учня; дієвість мотиву (його реального впливу на навчальну діяльність і поведінку дитини); місце мотиву у структурі мотивації; самостійність виникнення і прояву мотиву; рівень усвідомлення мотиву; ступінь поширення мотиву на різні типи навчальної діяльності, види навчальних предметів, форми навчальних завдань.

Основними динамічними параметрами мотивів є стійкість (учень натхненно вчиться навіть усупереч несприятливим зовнішнім умовам, перешкодам, він не може не вчитися, його навчальна діяльність високопродуктивна у нормальних і в екстремальних умовах); модальність (емоційне забарвлення), яка може бути позитивною і негативною.

Прояви мотивів виражаються також у їхній силі, виразності, швидкості виникнення тощо. Про них свідчить час, який учень витрачає на виконання завдань, кількість завдань, які він може виконати під впливом певного мотиву тощо.

У процесі навчання тип навчальних мотивів учня змінюється. На це впливають нові самонастанови учня (наприклад, прагнення обходити або переборювати труднощі), тривалі успіхи або невдачі під час навчальних занять, вибір життєвого шляху тощо.

Спершу навчально-пізнавальний мотив починає діяти, потім стає домінуючим, самостійним і, нарешті, усвідомлюється. Передумовою його становлення є організація, становлення навчальної діяльності. Дієвість мотивації сильніша, якщо вона спрямована на способи, а не на результати діяльності.

Високий рівень розумового розвитку є найважливішою умовою реалізації наявних мотивів учня, формування позитивних мотивів у навчальній діяльності. При цьому простежується залежність між високим рівнем розумового розвитку та позитивними мотиваційними тенденціями, і навпаки.

Про навчальні мотиви опосередковано свідчить рівень реальної успішності навчальної діяльності: показники шкільної успішності, відвідуваності, сформованість навчальної діяльності учнів.

Навчальна діяльність передусім мотивується внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба особистості спрямовується на предмет діяльності, а також зовнішніми мотивами (самоутвердження, престижу, обов'язку, необхідності, досягнення тощо).

Генетично основою мотивів діяльності людини є її різноманітні потреби – первинні (природні) і вторинні (матеріальні й духовні).

Внаслідок усвідомлення і переживання цих потреб у людини виникають певні спонукання до дій, завдяки яким ці потреби задовольняються. Потреба, яку усвідомлює людина, може сама бути спонуканням до діяльності, тобто виступати як мотив. Зміст потреб відображається у формі уявлень, почуттів, думок, понять, ідей, переконань, ідеалів, інтересів тощо, які за певних умов виступають як спонукання до дій і вчинків людини. У такому широкому значенні мотивами можуть бути будь-які внутрішні умови, які спонукають активність людини, спрямовують її поведінку. Глибоко розкриваючи причини, якими пояснюється та чи інша поведінка людини, її дії та вчинки, ми обов'язково аналізуємо сукупність мотивів, якими зумовлюється поведінка. Система мотивів, що є актуальною для певної людини, називається мотивацією. Існують різні типи мотивації залежно від змісту й характеру мотивів, якими спонукається поведінка людини в різних видах діяльності або її поведінка в процесі спілкування з іншими людьми в різноманітних ситуаціях соціального життя.

Мотиви визначають, заради чого учні виконують навчальні дії, поведуться так або інакше. Говорячи про мотиви навчання учнів, маємо на увазі насамперед те, що спонукає їх до цієї діяльності, тобто всі ті психологічні моменти, якими визначається активність учнів в процесі навчання, різноманітні потреби і форми їх психічного відображення і переживання. Такий підхід у розумінні мотивів навчальної активності учнів відстоюють психологи, які вивчають це питання, зокрема Л. Божович. До мотивів навчальної активності учнів належать усі спонукання цієї діяльності, в тому числі й прийняті учнями рішення, почуття обов'язку й усвідомлення необхідності, які часто виконують свою спонукальну функцію навіть усупереч наявному в учнів безпосередньому бажанню [2, с. 22].

Навчальна діяльність учнів здійснюється за багатьма різними за змістом і характером мотивами. Наприклад, учні випускного класу мають однакову мету – закінчити школу й отримати атестат про середню освіту. Але провідними мотивами досягнення цієї мети в одних є прагнення здобути знання для продовження освіти за обраною спеціальністю, в інших – просто підготуватися до вступу у вищий навчальний заклад, задовольнити вимогу батьків, краще влаштуватися в житті, влаштуватися на “легку” роботу тощо.

Або інший приклад. Учня на уроці ставиться однакове завдання: розв'язати задачу з математики чи фізики, виконати граматичну вправу, скласти план розділу з підручника тощо. Проте спонукання до роботи можуть бути різними: інтерес до даного предмета, задоволення від інтелектуальної роботи, розумового напруження, радість від процесу пізнання важливість знань і вмінь для майбутньої професії, прагнення отримати позитивну оцінку і справити враження на батьків, учителя, однокласників, побоювання отримати незадовільну оцінку і бажання уникнути догани, звичка сумлінно виконувати навчальні обов'язки тощо.

У змісті й характері цих мотивів розкривається життєва значущість для учня його власної навчальної діяльності, від цього значною мірою залежить, що і як він засвоює, тобто продуктивність навчання в широкому значенні слова. Тому розкриття мотивів, які стимулюють навчальну діяльність учнів, має важливе значення для забезпечення її належної якості. Якщо учень вчиться без інтересу до змісту навчання, його зусилля “підштовхуються” наріканнями батьків, зауваженнями вчителів, то, звичайно, його знання не будуть міцними й глибокими.

Мотиви навчальної активності учнів як свідомо здійснюваної діяльності надзвичайно різноманітні. Вони є результатом переробки учнем тієї зовнішньої стимуляції, тих впливів, які йдуть від сім'ї, школи та інших установ, широкого соціального середовища й зумовлюється усвідомлюваним чи недостатньо усвідомлюваним ставленням до цих впливів залежно від вікових та індивідуальних її особливостей. Тому класифікація мотивів навчання – це одне з найскладніших і спірних питань у педагогічній психології. Проте за походженням, за відношенням до навчальної діяльності і роллю, яку відіграють мотиви як спонукання дій і вчинків учнів у навчально-виховному процесі, умовно їх поділяють на два основні види. Один з них охоплює мотиви, безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю, другий, мотиви, зумовлені широкими суспільними відносинами учнів [1].

Мотиви першого виду ніби закладені в самому процесі навчання, зумовлені його формою, змістом, перебігом. Це – допитливість, інтерес до знань, потреба в розумовій діяльності, у пізнанні, у розширенні знань про навколишню дійсність, різноманітні інтелектуальні почуття, прагнення здобути нові знання й навчитись їх застосовувати, вдосконалювати свої пізнавальні можливості, інтелектуальні здібності. З деяким застереженням зазначену групу мотивів можна назвати **пізнавальною мотивацією**, оскільки зв'язок деяких мотивів з процесом пізнання може бути непрямим, як наприклад, прагнення вдосконалювати власні знання й уміння. Проте основною спільною ознакою цих мотивів є те, що їх породжує й формує сам процес набування знань, умінь і навичок.

При такій мотивації учнів приваблює сам процес навчання, який поглиблює й удосконалює знання, вміння й навички, вправляє кмітливість і винахідливість. Учні отримують задоволення від інтелектуальних зусиль під час виконання навчальних завдань.

У процесі навчання, розв'язування мислених задач виникають і розвиваються різноманітні інтелектуальні почуття, які, узагальнюючись, стають мотивами навчальної діяльності. Вони тісно пов'язані з потребою пізнання, з розумовим пошуком. Це – здивування, сумнів, здогадка, впевненість в істинності тих чи інших положень, думок, радість пізнання нового, невідомого, розчарування від зіткнення з непереборними труднощами.

Найадекватнішим мотивом навчальної діяльності є пізнавальний інтерес.

Пізнавальні інтереси – група мотивів, пов'язана зі змістом і процесом учіння, спрямована на опанування способом певної діяльності.

За змістом, спрямованістю і масштабом пізнавальних мотивів розрізняють (рис. 1).

<p>Широкі пізнавальні мотиви</p> <p>- полягають в орієнтації учнів на оволодіння новими знаннями, їх проявом у навчальному процесі є успішне виконання навчальних завдань; позитивна реакція на ускладнення вчителем завдань; звернення до вчителя за додатковими відомостями</p>
<p>Навчально-пізнавальні мотиви</p> <p>- спрямовані на засвоєння способів оволодіння знаннями. На уроці вони проявляються у прагненні учня до пошуку нових способів роботи, розв'язання завдань, як повторне повернення до аналізу способу виконання завдання після одержання правильного результату</p>
<p>Мотиви самоосвіти</p> <p>- полягають у спрямованості учнів на самостійне вдосконалення способів засвоєння знань</p>
<p>Соціальні мотиви</p> <p>- це мотиви особистого зростання, вдосконалення. Виявляються вони у потребі бути значущим, цікавим для однолітків і дорослих, поцінованим ними</p>

Рис. 1. Різновиди пізнавальних мотивів [10]

На становлення інтелектуальних почуттів як мотивів навчальної діяльності значно впливає формування пізнавальних інтересів, оволодіння учнями загальнологічними уміннями і навичками, розвиток потреби в доведенні, в обґрунтуванні тих чи інших положень, а також формування наукового світогляду й переконань. Але це, в свою чергу, залежить від якості викладання, його ідейного і наукового рівня, методів навчання, організації колективної та індивідуальної роботи з учнями і багатьох інших суб'єктивних і об'єктивних факторів.

Формування пізнавальних мотивів зумовлюється багатьма психологічними і педагогічними факторами. Важливі роль тут відіграють суб'єктивна готовність учнів виконувати навчальні завдання, які ускладнюються в кожному наступному класі, певна розвиненість пізнавальних потреб, розумових здібностей, ступінь володіння прийомами самостійної розумової діяльності, наявність звички систематично застосовувати розумові зусилля, уміння раціонально розподіляти свій час й організовувати власну роботу, рівень сформованості позитивних якостей особистості тощо.

До другого виду мотивів (рис. 2) навчальної діяльності належать ті, які за своїм походженням і змістом ніби виходять за межі суто навчального процесу і пов'язані з широкими суспільними взаємовідносинами учнів. Умовно цю групу мотивів називають **широкою соціальною мотивацією** [2, с. 22].

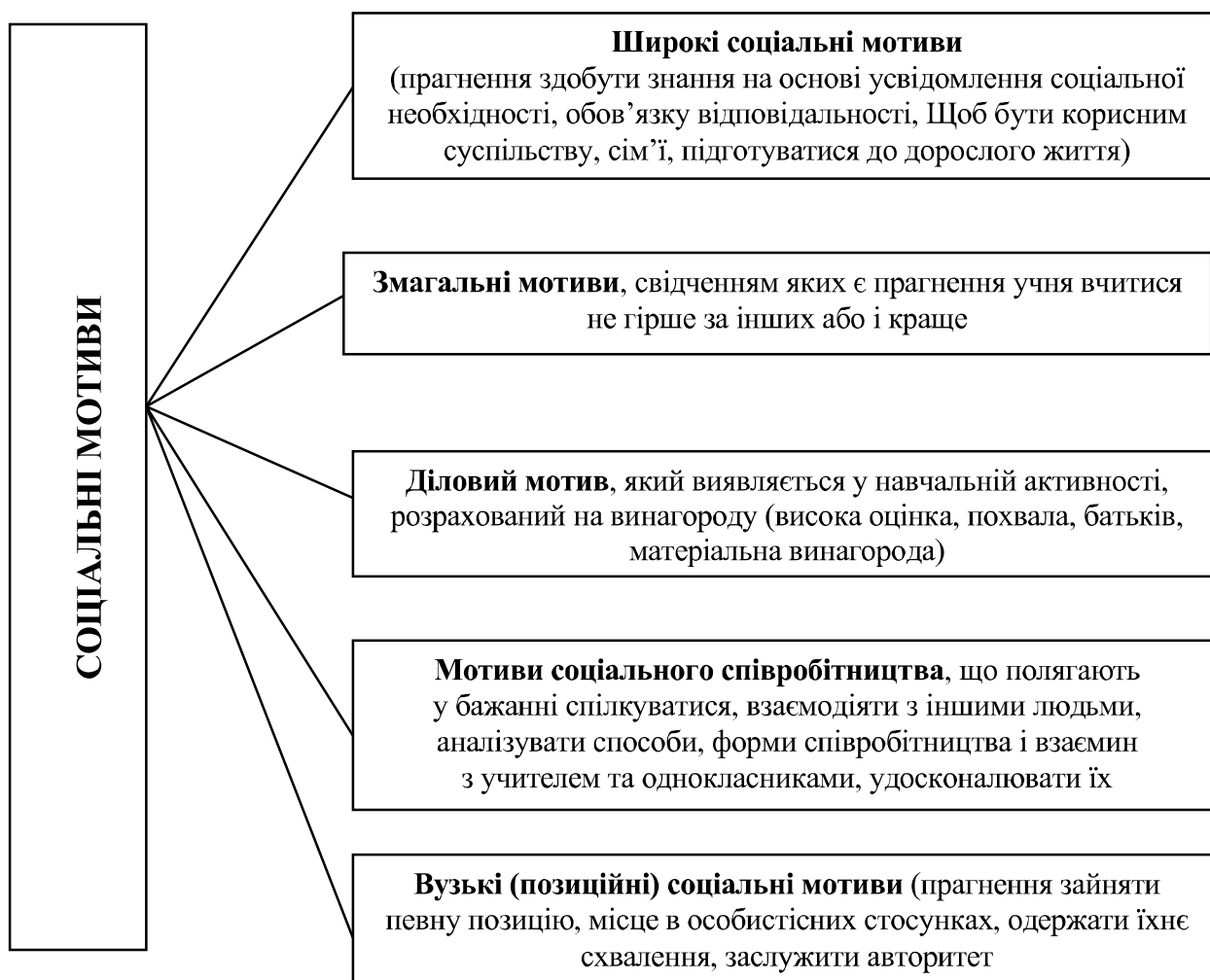

Рис. 2. Види соціальних мотивів [10]

У цій мотивації розкриваються вагомі для особистості соціальні установки, прагнення, запити, виявляється загальна спрямовуюча "позиція" учнів щодо навчання в школі.

Мотиви другого роду формуються під впливом навколишньої дійсності, сім'ї, всієї навчально-виховної роботи школи. У цьому плані навчання для учнів є певною формою участі в житті суспільства. Ці мотиви не завжди достатньо усвідомлюються самою особистістю. Найчастіше вони виступають у формі комплексу прагнень і почуттів, в яких основним є переживання зовнішнього чи внутрішнього обов'язку. Виразність і сила їх часто зумовлюється віком учня.

Широка соціальна мотивація складається з надзвичайно різноманітних за своїм змістом і формою виявлення конкретних мотивів. Проте за джерелами виникнення, їх змістом і спрямованістю серед них можна виділити кілька великих груп мотивів, які по-різному позначаються на навчальній діяльності.

До найважливішої групи належать **суспільно-політичні** мотиви, завдяки яким навчання в школі розглядається як високий суспільний обов'язок. Такі спонукання серйозно впливають на перебіг навчальної діяльності учнів, надають їй суспільного значення. В цьому випадку суспільна значущість

шкільної освіти виступає як особиста значущість.

Із суспільно-політичними тісно пов'язані професійно ціннісні мотиви, завдяки яким учіння сприймається як підготовка до майбутньої трудової діяльності, до набуття бажаної професії.

Значну групу становлять мотиви **соціального престижу**: прагнення учня стверджувати свою особистість, а також мотиви, пов'язані з почуттям власної гідності, намагання посісти певне місце в доступних йому суспільних відносинах. Варіантів вияву цих мотивів дуже багато.

Вони залежать від віку учня, специфіки його найближчого оточення. Зміст одних з них визначається суспільною спрямованістю особистості (прагнення користуватись авторитетом, посісти гідне місце в колективі, бажанням не підвести колектив), в інших мотивах на перше місце висуваються вузько особисті, індивідуалістичні та егоїстичні прагнення. Це такі, як намагання будь-що відзначитись у колективі, похизуватися своєю зверхністю над іншими, почуття самолюбства й честолюбства та багато інших.

Важливу роль у спонуканні до навчальної діяльності відіграють **комунікативні мотиви**, пов'язані з потребою спілкуватися з іншими людьми, з прагненням здобути їх оцінку схвалення або з прагненням наслідувати їх.

Велике значення для стимулювання зусиль учнів у процесі навчання мають **мотиви, пов'язані з потребою у самовихованні, прагненням особистості до самовдосконалення**.

Для окремих учнів актуальними є **мотиви утилітарного порядку**. Такі учні розглядають освіту як шлях до певних матеріальних вигід (утилітарні мотиви). Наприклад, не цікавлячись змістом навчання, учень будь-що добивається позитивних оцінок, щоб отримати атестат про освіту, який, на його думку, у сучасних умовах допоможе йому краще налагодити життя.

До окремої групи належать **мотиви тривожності** (страху). Це побоювання незадовільних оцінок, що завдають удару амбіції учня, його статусу в класному колективі чи сім'ї, страх перед різними покараннями за незадовільне виконання навчальних обов'язків. Нерідко виділяється ще одна група мотивів соціального порядку, де на перший план виступають не внутрішні спонукання, а зовнішня стимуляція – "ситуативний примус" до виконання навчальних обов'язків. Навчання за такими мотивами набуває характеру захисної дії, є значною мірою примусовим і, як правило, малопродуктивним. Звичайно, елемент "примусу" може бути і в навчанні навіть тоді, коли основними спонуканнями до нього є соціально цінні прагнення. Але там він відіграє другорядну роль.

Мотиви тривожності, пов'язані з усвідомленням певних незручностей і неприємностей, які можуть виникнути в разі невиконання навчальних обов'язків, дехто об'єднує в групу під назвою негативна мотивація [9]. Сюди відносять також мотиви, пов'язані з втомою, нудьгою, труднощами в навчанні.

Усі ці мотиви за походженням можна віднести до пізнавальних або до широких соціальних. Але за характером спонукань, результатом самої діяльності бажано виділяти їх в окрему групу.

Усі зазначені мотиви навчальної діяльності не існують окремо один від одного і не належать тільки тій чи іншій групі учнів, а перебувають у складному взаємозв'язку. Наприклад, інтерес до процесу навчання поєднується з почуттям задоволення від успішно виконаного завдання. З прагненням бути освіченою й корисною для суспільства людиною. Мотиви особистого успіху в навчальній діяльності пов'язуються з усвідомленням свого обов'язку, чутливістю до громадської думки, з бажанням відзначитися в колективі. Звичка до систематичних занять як мотив навчання часто співіснує з побоюванням осуду з боку товаришів чи дорослих, бажанням розширити свій світогляд, прагненням до самовиховання. Зацікавленість учнів у кращих результатах навчання поєднується з намаганням привернути до себе увагу.

Здебільшого для кожного учня характерні кілька мотивів навчання: зацікавленість змістом знань, усвідомлення важливості в самостійному житті й почуття обов'язку, радість від особистого успіху, бажання не відставати від інших і навіть побоювання невдачі та неприємностей від незадовільних оцінок. Це, як правило, нормальний мотиваційний комплекс.

Можна навести безліч різноманітних динамічних індивідуальних комплексів постійно діючих мотивів, якими спонукається навчальна діяльність учнів. Ефективність керування навчанням залежить не стільки від кількості мотивів, скільки від характеру взаємозв'язку між ними. Саме завдяки йому створюється певна система мотивів, що має динамічну структуру. Виникає певна ієрархія мотивів, які взаємно обумовлюються. Інтенсивність і рівень навчальної активності кожного учня визначаються не одним яким-небудь мотивом, а характером взаємодії всіх мотивів. Одні мотиви в цих системних комплексах мають основне, провідне, а інші – другорядне, побічне значення в стимулюванні навчальної діяльності учнів. Психологічно найбільш важливі для розвитку особистості суспільно-політичні, професійно-ціннісні і пізнавальні мотиви, які поглиблюють сенс навчання й посилюють його виховний вплив. Навчання не завжди й не в усьому є цікавою й захоплюючою справою, не завжди має для учнів очевидне значення і практичну користь. Доводиться заучувати багато нецікавого (дати, правила, формули тощо), але потрібного з погляду розвитку пізнавальної діяльності матеріалу. Якщо в учня виховане почуття обов'язку, прагнення стати освіченою людиною, підготуватися до набуття певної спеціальності тощо, то труднощі переборюються легше. Проте за умов лише такої загальної мотивації навчання може втратити безпосередньо привабливість. Тому важливо забезпечити органічний зв'язок цих широких соціальних мотивів з навчальними інтересами й пізнавальними запитами учнів.

Широкі соціальні мотиви громадського й морального характеру завжди поєднуються з моральними й діловими якостями: вимогливістю до себе, дисциплінованістю, самостійністю, працьовитістю тощо. Саме в цих мотивах найяскравіше виявляється суспільна спрямованість особистості учня. Важливість цієї мотивації полягає в тому, що вона надає навчанням ідейного смислу і тим самим сприяє формуванню в учнів перспективної цілеспрямованості.

Буває, що учні з досить посередніми здібностями добре справляються зі своїми навчальними обов'язками, якщо ними керує сильна пізнавальна або суспільно цінна мотивація, і, навпаки, здібні, кмітливі учні, в яких не була сформована повноцінна мотивація навчальної діяльності, згодом втрачають свої переваги перед менш здібними однокласниками.

Мотиви навчальної діяльності учнів відрізняються змістом, стійкістю й тривалістю дії. Так, мотиви, в яких розкривається суспільне значення набуття освіти, за змістом ширші, ніж мотиви, що впливають безпосередньо з навчального процесу. Вони вказують на те, що індивідуальний аспект мотивації навчальної діяльності органічно зливається із суспільним. Мотив здобування знань для задоволення потреби в розширенні своєї обізнаності вужчий за своїм змістом, ніж мотив здобування знань для підготовки до праці й майбутньої спеціальності. Мотив, пов'язаний з інтересом до окремих навчальних предметів і спрямований на задоволення власної потреби в пізнанні явищ природи чи суспільства, вужчий, ніж мотив, пов'язаний з тим самим інтересом, але спрямований на опанування відповідної спеціальності.

Таким чином, від змісту мотивів і цілей, їх суспільної спрямованості, усвідомленості й перспективності залежить рівень свідомості й цілеспрямованості навчальної діяльності, дієвість її мотивації. Педагогічна практика показує, що свідоме ставлення до учнівських обов'язків спостерігається в тих учнів, які керуються навчальними мотивами, намічають конкретні перспективи свого майбутнього життя та шляхи їх реалізації. Ці мотиви спонукають учнів однаковою мірою уважно й зосереджено працювати над засвоєнням усіх навчальних предметів [1].

Навчальна діяльність – це основна форма активності учня, спрямована на зміну самого себе як суб'єкта навчання. Відповідно до принципу єдності свідомості й діяльності, сформульованого С. Рубінштейном [6], навчальна дія як цілісність складається з двох компонентів: мотиваційного (спонукання) та виконавського. Навчальні дії розвиваються від дії за зразком до творчих дій. Мотив як спонукальна причина окремої дії та сукупності дій є результатом складної взаємодії мотивів – цілей, пізнавального інтересу, соціальних, моральних, практичних тощо. Він проявляється в навчанні у вигляді ставлення учня до сукупності дій, в результаті яких формуються компетентності певного рівня.

Основною формою організації навчальної діяльності є урок. Для проведення уроку пропонуємо такі рекомендації, впровадження яких сприятиме створенню мотиваційних моментів:

- використовувати різноманітні форми й методи організації роботи, що враховують суб'єктивний досвід учнів щодо теми, яка розглядається;
- створювати атмосферу зацікавленості кожного учня як у власній роботі, так і в роботі всього класного колективу;
- стимулювати учнів до використання різноманітних способів виконання завдань на уроці без побоювання помилитися, одержати неправильну відповідь;

– заохочувати прагнення учнів до самостійної роботи, аналізувати під час уроку різні способи виконання завдань, запропоновані учнями, відзначати та підтримувати всі прояви діяльності, що сприяють досягненню учнями мети;

– створювати педагогічну ситуацію спілкування, що дозволяє кожному учневі, незалежно від ступеня його готовності до уроку, виявляти ініціативу, самостійність і винахідливість у способах роботи;

– обговорювати з учнями наприкінці уроку не лише те, “що ми дізналися” (що опанували), але й те, що сподобалось (не сподобалось) та чому; що хотілося б виконати ще раз, а що зробити по-іншому;

– під час опитування на уроці (виставлення оцінок) аналізувати не лише правильність (неправильність) відповіді, але і її самостійність, оригінальність, бажання учня шукати та знаходити різноманітні способи виконання завдань;

– оголошуючи домашнє завдання, слід повідомляти не лише його зміст та обсяг, але й давати докладні рекомендації щодо раціональної організації навчальної роботи, яка забезпечить виконання домашнього завдання.

З огляду на вищевикладене можна відзначити, що учень на уроці повинен бути настроєний на ефективний процес пізнання, мати в ньому особисту зацікавленість, розуміти, що й навіщо він виконуватиме. Без виникнення цих мотивів навчання, без мотивації навчальної діяльності пізнання не може принести позитивний результат. Для досягнення необхідного результату можна використовувати різноманітні прийоми розвитку пізнавальних мотивів.

1. Мотиви навчальної діяльності шляхом бесіди.

У вступному слові вчитель окреслює коло питань, що розглядатимуться на уроці. При цьому залучаються знання і суб'єктивний досвід учнів, наводяться цікаві приклади й парадоксальні ситуації, демонструється зв'язок матеріалу, що вивчається, з раніше вивченим. Учитель указує на практичне значення теми, яка розглядається.

2. Мотиви навчальної діяльності шляхом створення проблемної ситуації.

Постановка питання, демонстрація експерименту або надання до уваги учнів логічної суперечності, для вирішення та пояснення яких в учнів не вистачає знань.

Способи створення проблемних ситуацій:

1. Зіткнення учнів із суперечностями між новими фактами та явищами й наявними знаннями за необхідності теоретичного пояснення і пошуку шляхів їх застосування.

2. Зіткнення учнів з необхідністю вибору потрібної інформації (ситуація з надлишком інформації).

3. Використання суперечностей між наявними в учнів знаннями та практичними завданнями, що виникають під час виконання цих завдань.

4. Спонування до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, явищ, правил і дій та їх узагальнення.

5. Зіткнення учнів із суперечностями між існуючими технічними рішеннями та новими вимогами, які висуває практика.

6. Спонування учнів до виявлення внутрішніх і міжпредметних зв'язків і зв'язків між явищами.

3. Мотивація навчальної діяльності шляхом використання технології "Мозкова атака".

Сутність цього прийому у колективній творчій роботі з вирішення певної складної проблеми. Усіх учнів об'єднує спільна робота над пошуком істини. Розмірковуючи над певною проблемою, доповнюючи один одного, підхоплюють і розвивають одні ідеї, відкидаючи інші [11].

Окремо варто розглянути питання про значення психології мотивів навчальної діяльності учнів у роботі вчителя.

Найкращий учитель той, хто пробуджує в учнів бажання вчитись. Ця незаперечна істина проголошувалась в тій чи іншій формі прогресивними педагогами всіх часів.

У книжці "Серце віддаю дітям" В. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: "Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це бажання вчитись, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи" [7]. Щоб навчити учня, треба не просто передати їй знання і вміння, а й викликати в неї відповідну активність, пізнавальну чи практичну. Важливим структурним елементом цієї активності є мотивація, в якій виявляється ставлення учнів до навчання.

У кожному класі і з кожного навчального предмета можна спостерігати найрізноманітніші вияви позитивного, байдужого або й негативного ставлення учнів до знань, до виконання своїх учнівських обов'язків. Одні уважно слухають пояснення вчителя, наслідують його дії та цим і обмежуються. Інші намагаються самостійно дошукатися істини, засипають учителів запитаннями, з власної ініціативи розшукують додаткові джерела знань, досліджують. Трапляються й такі, що до уроків готуються тільки тоді, коли їх примусять. Перші, напевно, керуються почуттям обов'язку, відповідальності. У другому випадку виразно помітна пізнавальна спрямованість учнів, прагнення побільше дізнатися, оволодіти новими знаннями й уміннями. У третіх зовсім відсутнє внутрішнє спонування до набуття знань. Зрозуміло, що й якість навчання в усіх випадках неоднакова.

Незнання чи ігнорування вчителем мотиваційного аспекту навчальної діяльності учнів може звести нанівець найкращі його прагнення, а зусилля учня не досягнуть поставленої мети. Якщо учень не хоче вчитися, то хоч і докладає вчитель багато зусиль і вишукує найкращі методи навчання, то результати можуть бути негативними.

"Всі ваші задуми, пошуки і побудови перетворюються на порох, позбавлену життя мумію, якщо немає дитячого бажання вчитись [7]. "Не бажає", "не хоче" – це причина, за якою криється дія найрізноманітніших психологічних факторів. Тут і хронічне переживання невдач у засвоєнні знань, і зневір'я у можливості подолати труднощі у навчанні, і різке слово вчителя, яке викликало образу, і несправедливе покарання, і прогалини в знаннях, уміннях і

навичках, і відсутність звички до розумового зусилля, і не сформованість уміння вчитись, навчальних інтересів, пізнавальних запитів, і нездоров'я тощо. "Розумова праця учня, – писав В. Сухомлинський, – успіхи і невдачі в учінні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого може призвести до сумних результатів. Дитина не тільки знає щось, засвоює матеріал, а й переживає свою працю, виявляє глибоке особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається" [7].

Встановлення точного психологічного діагнозу хвороби типу "не хочу" має важливе значення для вибору засобів заохочення і покарання учнів, які не відзначаються успіхами у навчанні і сумлінністю у виконанні навчальних обов'язків.

Найчастіше, коли учні неохоче виконують свої навчальні обов'язки, дорослі звинувачують їх у лінощах. Але тільки лінощами не завжди можна пояснити небажання чи нездатність учня виконувати те, що від нього вимагають. Буває, що за лінощі приймають інші причини негативної поведінки учня. Далеко не всі батьки і навіть учителі розуміються в суті лінощів. Тому допускають чимало помилок у вихованні або перевихованні учнів. До них застосовують невідповідні справжній причині засоби впливу. А звідси – невдачі.

Якщо учня примусити вчитися, то навряд чи вона ретельно виконуватиме свої навчальні обов'язки. Досить трохи послабити контроль за його діями, як усе почнеться спочатку. Як правило, для цієї категорії учнів характерні низька успішність, недбайливе ставлення до виконання навчальних завдань, байдужість до результатів власної діяльності. Їх інтереси переважно спрямовані на сторонні заняття, а іноді просто на розваги.

Несформовані пізнавальні інтереси і запити, невироблені навички і звички систематичної розумової діяльності, недостатньо усвідомлювана об'єктивна і суб'єктивна значущість навчання, відсутність потрібних для успішного виконання навчальних обов'язків, морально-вольових якостей роблять навчання для деяких учнів важкою працею, яка не дає їм задоволення. Внаслідок цього в них виникає негативне ставлення до навчальної діяльності, а інколи відразу до неї. Це ставлення часом поглиблюється й закріплюється, якщо застосовують засоби впливу, що не відповідають причині поганої поведінки учня. Нескінченні моралізування, виклики батьків до школи, обговорення поведінки в колективі, переконування – все виявляється тут малоефективним. Ці засоби є зовнішніми стимуляторами, які не йдуть безпосередньо від навчання. А причиною негативного ставлення до навчання є саме відсутність в учня внутрішнього спонукання до набуття знань.

Щоб правильно зрозуміти, чим викликається негативне ставлення до навчальної діяльності, треба насамперед проаналізувати стан мотиваційної сфери учня. Адже основна причина тут – мотиваційна. В учня негативна за своїм характером мотивація учіння, яка зумовлюється різними обставинами.

Дуже часто, не виховавши поваги до школи, не сформувавши ні інтересу до розумових занять, ні навіть потрібних для систематичного навчання

навичок і вмінь, від учня вимагається виконання багатьох навчальних обов'язків, які зовсім незрозумілі й нецікаві для нього. Багато говориться учням про те, що навчання є їх найпершим обов'язком, пояснюється корисність навчання і для них особисто, і для суспільства. Проте ця користь ще так далеко попереду, що учні часом її зовсім не уявляють. До того ж таке заохочення не має безпосереднього відношення до змісту навчання і не породжує прямого інтересу до нього. Підпорядкування своїх дій у навчанні таким далеким цілям вимагає від учня вольового характеру навчальної діяльності, що під силу далеко не кожному учню. У таких випадках нерідко застосовують як основну зовнішню стимуляцію: вдаються до різних винагород і покарань [1].

Ефективність такої стимуляції досить незначна, бо вона не сприяє виробленню в учнів таких повноцінних мотивів, як допитливість, інтерес до змісту навчання, потреба в розумовій діяльності. Відсутність їх є однією з основних причин небажання вчитись, яке виявляється в негативному ставленні до навчальної діяльності.

Підкреслюючи значення мотиваційного аспекту в навчальній діяльності, К. Ушинський писав: "... виховання не тільки повинно розвинути розум людини й дати їй певний обсяг знань, але повинно запалити в ній жадобу серйозної праці, без якої життя її не може бути ні гідним, ні щасливим" [8]. Отже, формування повноцінних мотивів навчання – не менш важливе завдання школи, ніж озброєння учнів знаннями, вміннями й навичками.

Від характеру мотивів навчання великою мірою залежить свідомість, глибина й міцність засвоєння знань, їх дієвість. Свідомий характер навчання учнів виявляється не тільки в тому, як вони розуміють зміст засвоюваного навчального матеріалу, а й у тому, якими мотивами спонукається їх навчальна діяльність. Від цих мотивів залежить і усвідомлення змісту, що сприймається учнем.

Зовні одна й та сама дія, один і той самий акт поведінки залежно від мотиву, яким керуються учні, і цілей, які вони більш-менш усвідомлено передбачають, має зовсім різну педагогічну цінність. Тому оцінка дій учнів, якщо вона ґрунтується лише на зовнішньому, результативному аспекті, певною мірою є формальною.

Таким чином, якщо вчитель не знає справжніх мотивів навчальної діяльності учнів, він не може проникнути у внутрішній зміст їх дій, тобто працює наосліп. Адже мотиви навчальної діяльності визначають смисл, якого набуває для учня навчання, і все те, що з ним пов'язане. Без знання мотиваційного аспекту навчальної діяльності учнів учителю не відомі й результати його власної діяльності, його виховного впливу, а без цього він не може визначити напрям своєї роботи.

Щоб правильно оцінити дії і вчинки того чи іншого учня, треба виявити справжні мотиви, розкрити, який внутрішній сенс мають для нього ці дії і вчинки. Наприклад, учень дає списувати іншим виконане ним письмове

завдання або підказує. Це означає, що він неправильно розуміє смисл товаришування чи почуття колективізму або ж недисциплінований, хоче задовольнити почуття самолюбства, бажає похизуватися своєю зверхністю, завоювати авторитет серед учнів тощо. Так само небажання підказувати чи відмовити дати списати завдання може викликатись різними спонуканими – високою свідомістю учнівського обов'язку, дисциплінованістю, а може й егоїзмом, побоюванням бути покараним, байдужістю до інших тощо. Один і той самий вчинок має різний моральний аспект залежно від його мотиву, а тому вимагає різноманітних способів впливу.

Вчитель, який враховує ставлення учнів до його предмета, знає мотиви, що спонукають їх поведінку в процесі навчання, цілеспрямовано керує як пізнавальною діяльністю учнів, так і вихованням їх особистості. Спираючись на реально існуючі мотиви навчання учнів, учитель підбирає доцільні й ефективні засоби педагогічного впливу: продумує, як краще розкрити учням теоретичне й практичне значення навчального матеріалу, як здійснити індивідуальний підхід до учнів з позитивним, байдужим і негативним ставленням до навчальної діяльності, як урахувати труднощі, що можуть трапитись тим чи іншим учням, та як їм запобігти, як забезпечити й зберегти емоційний контакт з учнями тощо [1].

Основним знаряддям, за допомогою якого вчитель керує навчальною діяльністю, є завдання, які він ставить перед учнями. Ефективність виконання цих завдань великою мірою залежить від того, як їх сприйняли учні. Тому вчитель повинен обґрунтовувати кожне завдання. Важливим моментом обґрунтування є мобілізація саме тих мотивів, завдяки яким завдання буде внутрішньо прийняте учнями до виконання. Без цього психологічний зміст завдання для учня може не збігатися з його об'єктивним змістом і метою, яку передбачав учитель.

Практика показує, що уважність, запам'ятовування залежить від мотивів навчальної діяльності. Наприклад, мимовільно запам'ятовується те, що має для учня важливе значення, стосується його інтересів, пов'язане з його діяльністю. З психологічних досліджень відомо, що різні за своїм змістом мотиви неоднаково впливають на характер перебігу пізнавальної діяльності, створюють різні умови для усвідомлення одного й того самого її змісту, а тому й продуктивність навчальної діяльності в учнів неоднакова.

Керуючи навчанням учнів, доцільно враховувати характер мотивів, які в них діють актуально. Вчитель повинен цікавитись не тільки тим, що й як робить учень, а й тим, для чого він це робить. Адже нерідко буває так, що учень починає виявляти активність у навчанні, старанно готується до уроків, щоб виправити погані оцінки, оскільки батьки пообіцяли купити йому бажану річ. Такий мотив може створити умови для досягнення позитивних результатів на деякий час, але зміст навчальних завдань відобразатиметься в його свідомості лише як засіб досягнення обіцяного і, отже, не набуде потрібного для продуктивного навчання смислу. Виходить, лише той мотив підвищує продуктивність навчальної діяльності, при якому набуває основного смислу самий зміст виконуваного завдання.

Отже, ефективне керівництво навчанням учнів, їх психічним розвитком передбачає, як обов'язкову умову, формування таких мотивів учіння, які безпосередньо пов'язані із самим змістом навчальної діяльності і процесом її виконання. Самі ці мотиви допомагають учням переборювати труднощі, які виникають у процесі навчання, свідомо засвоювати знання. Адже труднощі, які вони не змогли подолати, а звідси й неприємні переживання – це одна з багатьох причин відсутності в учнів бажання вчитись. А якщо навчання постійно є джерелом неприємностей, то навряд чи зможе воно подобатись.

Мотиваційний аспект навчальної діяльності важливий ще й тому, що ним великою мірою зумовлюється виховний вплив навчання на особистість, його роль у формуванні в учнів розумових, моральних та інших якостей особистості, а саме мотиваційних компонентів цих якостей. Мотиви навчальної діяльності учнів формуються й закріплюються за умови послідовної й систематичної їх реалізації в діяльності вчителя. Ці мотиви, стимулюючи відповідні їм форми поведінки учнів, стають звичними для них, перетворюються у властивості їх особистості. Така залежність доведена психолого-педагогічними дослідженнями С. Рубінштейна [6].

Наприклад, сумлінне виконання учнівських обов'язків, мотивом якого є страх перед покаранням, якісь утилітарні міркування, почуття честолюбства, прагнення домогтись чогось завдяки успіхам у навчанні тощо можуть призвести до виникнення негативних рис особистості. Та ж сама поведінка, але зумовлена добре усвідомлюваними мотивами високого морального змісту (відповідальністю, почуття обов'язку учня) сприяє формуванню відповідних позитивних якостей особистості: відповідальності, сумлінності тощо.

Формування стійких узагальнених мотивів навчальної діяльності особистості є водночас формуванням її характеру. Тому закріплення повноцінних мотивів навчальної діяльності учнів (мотиви, які відповідають цілям та завданням виховання) має важливе значення в становленні особистості. Моральне виховання – це формування моральних мотивів. Виховання колективізму пов'язане з формуванням і зміцненням колективістичних мотивів [1].

Таким чином, значення психології мотивів навчальної діяльності учнів полягає в тому, щоб, спираючись на знання психологічних закономірностей мотивів, не тільки цілеспрямовано керувати пізнавальною діяльністю учнів, а й ефективно здійснювати виховання особистості кожного учня.

Використана література:

1. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів. Київ : Радянська школа, 1974. 120 с.
2. Изучение мотивации поведения детей и подростков / под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благоннадежиной. М. : Педагогика, 1972.
3. Психология / под ред. А. А. Смирнова и др. М. : Учпедгиз, 1952.
4. Психология / за ред. Г. С. Костюка. К. : Радянська школа, 1968.
5. Психология / под ред. А. Г. Ковальова и др. М. : Просвещение, 1966.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М. : Учпедгиз, 1946.

7. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям. К. : Радянська школа, 171.
8. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. К. : Радянська школа. 1949.
9. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. М. : Просвещение, 1969.
10. https://pidru4niki.com/17450602/psihologiya/motivatsiya_navchalnoyi_diyalnosti
11. https://studopedia.su/8_56492_motivatsiya-navchalnoi-diyalnosti.html

References:

1. Alekseeva M. I. Motivi navchannya uchniv. Kiïv : Radyans'ka shkola, 1974. 120 s.
2. Izuchenie motivacii povedeniya detej i podrostkov / pod red. L. I. Bozhovich i L. V. Blagonadezhinoy. M. : Pedagogika, 1972.
3. Psihologiya / pod red. A. A. Smirnova i dr. M. : Uchpedgiz, 1952.
4. Psihologiya / za red G. S. Kostyuka. K. : Radyans'ka shkola, 1968.
5. Psihologiya / pod red. A. G. Koval'ova i dr. M. : Prosveshchenie, 1966.
6. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshchej psihologii. M. : Uchpedgiz, 1946.
7. Suhomlins'kij V. A. Serdce otdayu detyam. K. : Radyans'ka shkola, 171.
8. Ushins'kij K. D. Vibrani pedagogichni tvori. K. : Radyans'ka shkola. 1949.
9. Yakobson P. M. Psihologicheskie problemy motivacii povedeniya cheloveka. M. : Prosveshchenie, 1969.
10. https://pidru4niki.com/17450602/psihologiya/motivatsiya_navchalnoyi_diyalnosti
11. https://studopedia.su/8_56492_motivatsiya-navchalnoi-diyalnosti.html

KASYANOVA H. Motives of educational activity of students.

The article deals with issues related to the motives of students' learning activities. Analyzing the motives for teaching students, we mean, first of all, what induces them to this activity, that is, all those psychological moments that determine the activity of students in the learning process, various needs and forms of their mental reflection and experience. The types of motives of educational activity and their interrelation are considered.

Motives of the first type seem to be embedded in the very process of learning, due to its form, content, course. This is curiosity, interest in knowledge, the need for mental activity, for cognition, for expanding knowledge about the surrounding reality, a variety of intellectual feelings, the desire to acquire new knowledge and learn how to apply it, improve one's cognitive abilities, intellectual abilities.

Motives of the second kind are formed under the influence of the surrounding reality, the family, and the entire educational work of the school. In this regard, learning for students is a certain form of participation in society. More often they appear in the form of a complex of aspirations and feelings, in which the main thing is the experience of external or internal debt. The most important group includes socio-political motives, due to which schooling is regarded as a high social duty. Such motives have a serious impact on the course of educational activity of students, give it social significance. A significant group is made up of motives of social prestige: the desire of the student to assert his personality, as well as those associated with self-esteem, attempts to take a certain place in the social relations available to him. An important role in the motivation for learning activities is played by communicative motives associated with the need to communicate with other people, with the desire to get their assessment of approval or with the desire to imitate them. Of great importance for stimulating the efforts of students in the learning process are motives associated with the need for self-education, the desire for self-improvement. For individual students, motives of a utilitarian order are relevant. Such students view education as a path to certain material gains. A separate group includes the motives of anxiety (fear). These are fears of unsatisfactory grades that strike at the student's ambitions, his status in a class team or family, fear of various punishments for unsatisfactory performance of academic duties. The significance of the psychology of motives for the educational activity of students is shown.

Key words: *student learning, learning activity, motive, types of motives, motives for learning activities, psychology of motives.*